

KAZAKİSTAN'IN SİYASİ YAPILANMA SÜRECİ İLE İLGİLİ BELGELERİN TANITILMASI

Orhan DOĞAN*

ÖZET

Bu çalışmada, **Materialı Po İstorii Politiceskogo Stroya Kazahstana, Tom 1 (=Kazakistan'ın Siyasi Yapılanma Tarihi İle İlgili Belgeler Cilt I)** isimli eser tanıtılmış, müteakiben, eserdeki belgelerin özellikleri ve muhtevaları hakkında bilgi verilmiş, daha sonra ise derlemeyi oluşturan 137 belgenin özet başlıkları sunulmuştur.

Bu derleme, XVIII. Yüzyılın 30'lu yıllarından başlayıp XX. Yüzyılın ilk on yılını da içine alan belgelerden oluşmaktadır. Belgeler, Kazak Hanlıklarının Rusya'nın himayesine girmesi ve Kazakistan'ın siyasi yapılanmasına ışık tutmaktadır. Aynı zamanda o dönemdeki Kazakistan'ın Devlet ve Hukuk Tarihinin incelenmesinde büyük önem taşımaktadır.

Derlemeye alınan belgelerin, Kazakistan S.S.C. Merkezi Devlet Tarih Arşivleri, Özbekistan S.S.C. Arşivleri ve Moskova Arşivlerinden seçildiği görülmektedir.

Eserdeki belgeler özelliklerine göre şöyle sınıflandırılmıştır: **1)** Resmi kişilerin raporları **2)** Çarlık Yönetiminin resmi tutanakları **3)** Kazakistan'da bulunmuş olan kişilerin raporları; **4)** Kazak Feodalları tarafından Çar memurlarına gönderilen belgeler

Anahtar Kelimeler: Kazak Hanlıkları, Belgeler, Rusya'nın himayesi, Kazakistan.

ABSTRACT

This study analyses a valuable work called as **Materialı Po İstorii Politiceskogo Stroya Kazahstana, Tom I (Documents related to Kazakistan's Political structural process)**. It also examines the contents and characteristics of the documents used in the book and then produces a short summary of these 137 documents.

This work is consisted of the documents dated from 1830 to the first decades of the 20th century. These documents provide information about the fall of Kazakh Khanates to the Russian domination as well as the establishment of Kazakistan's political structure.

At the same time these documents are important for the illumination of the history of Kazakistan State and that the history of Kazakistan's law.

The documents are classified in the following system: 1) Official reports 2) Reports related to Tzarist-Russi 3) Reports related to Kazakistan State officials 4) Documents sent from Kazakh's governer to the Tzar.

Keywords: Kazakh Khanate, Documents, Under Russian Dominance, Kazakistan.

Giriş

Bu çalışmada, öncelikle **Materialı Po İstorii Politiceskogo Stroya Kazahstana =Kazakistan'ın Siyasi Yapılanma Tarihi İle İlgili Belgeler** isimli eser¹ tanıtılmış, müteakiben, eserdeki belgelerin özellikleri ve muhtevaları

* Yrd. Doç. Dr., KSÜ. Fen Edebiyat Fakültesi

¹ M.G.Masyevič, **Materialı Po İstorii Politiceskogo Stroya Kazahstana, Tom 1, Alma-Ata 1960** isimli bu derleme, xviii-xx. yy. arasındaki Kazakistan'ın siyasi yapılanma süreci ile ilgili Rusça belgelerden oluşmakta, 8 bölüm ve 137 belgeyi içine almaktadır. Biz bu çalışmada, yukarıda adı geçen eseri tanıtarak, konuyla ilgilenen araştırmacıların dikkatine sunduk. Derlemedeki her belgeye belgenin muhteviyatını özetleyen ayrı bir başlık verilmiştir. Biz bu başlıkları tercüme

hakkında bilgi verilmiş, daha sonra ise derlemeyi oluşturan 137 belgenin özet başlıkları sunulmuştur.

Bu eser, XVIII. yüzyılın 30'lu yıllarından başlayıp XX. yüzyılın ilk on yılını da içine alan belgelerden oluşmaktadır. Bu döneme ait olan belgeler, Kazak Hanlıklarının (Orda, Cüz) Rusya'nın himayesine girmesinden², himaye sonrası siyasi yapılanmasına ve Rusya'daki 1917 Bolşevik ihtilaline kadar olan dönemi içine almaktadır. Belgeler, Kazak Hanlıklarının Rusya'nın himayesine girmesi ve Kazakistan'ın siyasi yapılanmasına ışık tutması bakımından önem taşımaktadır. Bu yapılanmada Çarlık idari makamlarının, Kazak Hanlıklarının içişlerine karışması ve aynı zamanda da han ve sultanların, doğrudan Çarlık Rusya'nın direktifleriyle kendilerine bağlı kabileleri yönettiklerini göstermesi açısından da önem taşımaktadır. Ayrıca belgeler, Kazakistan'ın bu dönemdeki ekonomik ve sosyal ilişkilerini göstermesi açısından da dikkate değerdir .

Kazakistan'ın Rusya'nın himayesine girişi, bir asırdan daha fazla bir zamanda gerçekleşmiş olup XIX. yüzyılın 60'lı yıllarında tamamlanmıştır. Kazak Hanlıklarının Rusya'nın himayesine girişi farklı tarihlerde ve farklı şartlarda olmuştur. Himayeye giriş daha çok zorunluluktan³ kaynaklanan sebeplere dayanmaktadır. Dönemin ekonomik şartları ve özellikle Kalmuklarla yapılan savaşlar⁴ yanında diğer politik hadiseler de bunda etkili olmuştur. Belgeleri incelediğimizde Çarlık Rusya'nın idari makamlarının Kazakistan'a karşı gerici, sömürücü ve Kazak halkını baskı altında tutan bir siyaset güttüğü de anlaşılmaktadır.

Bu derlemeye, Kazakistan S.S.C. Merkezi Devlet Tarih Arşivleri, Özbekistan S.S.C. Arşivleri ve Moskova Arşivlerinden seçilmiş olan belgeler alınmıştır. Ayrıca Kazakistan S.S.C. Bilimler Akademisine bağlı Felsefe ve Hukuk dairesi el yazmaları fonundan ve özellikle L.M. Bolotov ile G.B. Şakayev'in Omsk ve Taşkent'te topladıkları dokümanlardan yararlanıldığı da eserde belirtilmektedir.

Ayrıca, bu derlemede Kazakistan'ın Devlet ve Hukuk Yapısı meseleleriyle ilgili Çarlık yönetiminin temel kararnamelerinin, Rusya İmparatorluğu Kanunları Külliyyatından alınarak yayınlandığı da görülmektedir. Bu belgeler o dönemdeki Kazakistan'ın Devlet ve Hukuk Tarihinin incelenmesinde büyük önem taşımaktadır. Sibiry Kazakları ile ilgili 1822'de hazırlanmış olan Tüzükten

---

ederek, belgelerin konuları hakkında araştırmacılara bilgi vermeye ve ayrıca açıklanması gereken bazı hususları da dipnotlarla izah etmeye çalıştık

² Kazak Hanlıklarının (Orda) Rusya'nın himayesine girişi, Büyük Orda dışında XVIII. yüzyılın ilk yarısında tamamlanmıştır. Büyük Orda'da ise Çarlık yönetiminin etkileri somut olarak XIX.yüzyılın 20'li yıllarında başlamıştır.

³ Konuyla ilgili çalışma yapmış olan bazı Rus ilim adamları, Kazak Hanlarının gönüllü olarak Çarlık Rusya'ya bağlandıklarını yazmaktadırlar. Bkz. **İstoriya Kazahskoy SSR S Drevneyşih Vremen Do Naşih Dney, V Piyati Tomah, Tom III**, Alma-Ata, 1979, s.183-195; **T.J. Şoinbayev, Dobrovolnoye Vhojdeniye Kazahskih Zimel V Sastav Rossii, Alma-Ata, Kazahstan, 1982.** vd.

⁴ Bkz. Orhan, DOĞAN, "Kazak-Kalmuk (Jungar) Savaşları", **Türkler**, C. 8, Ankara, 2002, s. 670-686; Doğan, "Türkistan (Orta Asya) Kazak Hanlıklarının Çarlık Rusya'nın Tabiiyetine Girmeleri Hakkında Bazı Belgeler", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi **Tarih Dergisi**, Sayı: 39, İstanbul, 2004, s.155-181.

metinler, Orenburg Kazaklarının idari durumları ile ilgili 1844'deki nizamnameler, 1867 ve 1868'deki geçici nizamnameler, 1886 ve 1891'deki nizamnamelerin metinlerinin de derlemeye konulduğu görülmektedir.

Eserdeki belgeler özelliklerine göre şöyle sınıflandırılmıştır:

1) Resmi kişilerin raporları (Valiler, özel olarak görevlendirilmiş olan memurlar, ilçe/kaza amirleri vb.); 2) Çarlık Yönetiminin resmi tutanakları (Senato, Heyetler ve Devlet Şurası); 3) Kazakistan'da bulunmuş olan kişilerin raporları; 4) Kazak Feodalları tarafından Çar memurlarına gönderilen belgeler (yaşlı ileri gelenler (aksakallar⁵) ve biylerin⁶ toplantı kararları, mektuplar, dilekçeler ve duyurular).

Birinci ve İkinci grupta yer alan belgelerin sayısı daha fazladır. Bilimsel açıdan en kıymetli belgeler ise son grupta yer almıştır. Çünkü bu belgeler genel hukuk kuralları meselelerine tanıklık eden ehil kişiler tarafından gönderildiği için Kazakistan'ın o dönemdeki toplumsal ilişkilerini en iyi şekilde yansıtmaktadır. Arşivlerde bulunan bu belgelerin o dönemin Kazak bürokrasi diliyle yazılmış olduğu ve hizmete özel olarak Rusça'ya tercüme edildikleri derlemeyi hazırlayan Masyeviç tarafından belirtilmektedir. Masyeviç, belgelerin asıllarının genellikle din adamları tarafından yazıldığı için süslü bir üslupla kaleme alındığını ve çok sayıda Arapça, Farsça ve Türkçe sözcükler kullanıldığını da açıklamaktadır. Arşivlerde saklanan belgelerin muhtevalarının Rusça çevirilerinde eksiklik olduğu anlaşıldığı durumlarda belgelerin asıllarıyla birlikte yayımlandığı

⁵ Kazakların hakim elit sınıfının en kalabalık sosyal tabakasını oluşturdular. Kazak göçebe toplumunun bütün halkalarında sosyal düzenleme işlevini yerine getirirlerdi. Kazaklarda Aksakal unvanını, geniş bir entelektüel potansiyele, çeşitli alanlarda pratik bilgilere ve hayvancılıkla ilgili zengin bir tecrübeye sahip olan kişiler elde edebilirdi. Aksakallar zamanla sadece göçebe hayvan ekonomisi alanında üretim ve yönetim fonksiyonu değil aynı zamanda yargı, savaş, siyasi ve sosyal fonksiyonları da üstlenerek göçebe toplumunun sosyal hayatında stratejik bir rol oynamışlardır. Bkz. **İrina Yerofeyeva, Han Abulhair: polkovodets, pravitel i politik, Almatı, 1999. s.35.**

⁶ O dönem Kazak toplumunda hakimlerin görevlerini yerine getiren kimseler. Bkz. **Proşloye Kazaxstana V İstoçnikax İ Materialax, Sbornik I, Pod Redaktsiey: S.D.Asfendiyarova-P.A. Kunte, 2-e İzdanie, Almatı, 1997, s. 366; E.M.- E. Mustafayev-V.G. Şerbinin, Büyük Rusça-Türkçe Sözlük, MULTİLİNGUAL, İstanbul, 1996, s.888.** Kazak göçebe toplumunda "Kara kemik" imtiyazlı sosyal sınıfının grupları arasında en önemli yeri **Biyler sınıfı** almaktaydı. Kazak toplumunun oldukça etkili bir grubunu oluşturmaktaydılar. Biylerin göçebeler arasındaki güç ve etkileri bu toplumsal sınıfın (Biy sınıfı) üyelerinin kişisel özellikleri ile yakından ilgiliydi. Kanunların, geleneklerin, hatiplik sanatının bilgisine sahip olmak ve kendi cemaatinin çıkarlarına mesafeli durmak bu özelliklerden bazılarıdır. En yetenekli, otoriter, tecrübeli ve Kazak kanunlarını en iyi bilen kişiler Biy olabilirdi. Biy ünvanı soydan geçmezdi. Biy unvanına sahip olmak için bir Kazağın bir çok kez halk önünde hukuk bilgisini ve hatiplik yeteneğini göstermesi gerekirdi. Bu tip insanların ünleri bozkıra hızla yayılır ve bilenler tarafından isimleri herkese duyurulurdu. Bundan dolayı Biy ünvanı memuriyet ve avukatlık için bir belge niteliğindedir. Biyler aynı zamanda kabileler ve soylar arasındaki anlaşmazlıkları çözme yetkisine de sahip idiler. Bkz. **Yerofeyeva, Han Abulhair..., s.31-32.**

Masyeviç tarafından ifade edilmiştir. Eserde, O dönemin Kazak bürokrasi diliyle yazılmış olan belgelerin çevirisinin Kazakistan S.S.C. Bilimler Akademisine bağlı Dil ve Edebiyat Enstitüsü bilim adamlarından R.M. Peygumbari'nin yaptığı belirtilmektedir.

Tanıtmaya çalıştığımız belgelerde Kazak adetlerinin (kanunları) sınıfsal özellik taşıdıkları önemli ölçüde ortaya çıkmaktadır. Kazak hukuku, zengin olanların fakirler, güçlü olanların güçsüzler, erkeklerin kadınlar üzerinde sahip oldukları imtiyazlar ve haklar temelinde yapılanmıştır. Böyle bir hukuk sistemi sınıfsal zulmün ve halk kitlelerinin hakim sınıf tarafından sömürülmesi için güçlü bir silah olmuştur. Ayrıca Kazak halkının ekonomik ve kültürel gelişimini de engellemiştir.

Bu eserdeki belgeler, sekiz bölümde toplanmış ve o dönem Kazakistan'ının devlet idaresi ve hukuk yapısına ışık tutmuştur, şöyle ki:

- 1) Kazakistan'ın Rusya'ya bağlanmasını müteakip Kazak Hanları ile Rus hükümeti arasındaki karşılıklı ilişkiler.
- 2) Sınır mahkemelerinin ve adliyelerin kurulması.
- 3) XIX. Yüzyılın 60'lı yıllarındaki reformlara kadar Sibiryaya Yönetimine bağlı Kazakların idaresi.
- 4) XIX. Yüzyılın 60'lı yıllarındaki reformlara kadar Orenburg Yönetimine bağlı Kazakların idaresi.
- 5) 1867'den itibaren Semireçye ve Sırderya eyaletlerinin idaresi.
- 6) 1868'den itibaren Bozkır Eyaletlerinin idaresi.
- 7) 1886'dan itibaren Türkistan Bölgesinin idaresi.
- 8) 1891'den itibaren Bozkır Eyaletlerinin ve 1891'den sonra Kazakistan'ın diğer bölgelerinin idaresi ile ilgili belgeler de bu bölüme alınmıştır.

Bölümler içindeki belgeler kronolojik sıraya göre dizilmiş, ancak olaylar arasındaki iç bağlantıları korumak amacıyla bazı hallerde kronolojik sıranın dışına çıkmıştır. Böylece aynı konuyu işleyen belgeler yan yana getirilmiştir.

Bazı belgelerin metinleri kısa bilgilerle açıklanmıştır. Eseri hazırlayan Masyeviç, çoğunluğu XVIII. yüzyıla ait ilk iki bölümde yer alan belgelerin yazım kurallarının, tarihi belgelerin yayın kurallarına uygun olarak değiştirilmediğini, ancak XIX. ve XX. yüzyıllara ait olan diğer bölümlerdeki belgelerin aslına zarar vermeden, günümüz yazım kurallarına yakın bir şekilde verildiğini açıklamaktadır. Masyeviç, Kazakça olan belgelerin yazarlarının Kazakça bilmemeleri yüzünden bazı ad, soyad ve coğrafi yer adlarında sıkça hatalara rastlandığını ve bu tür kelimelerin çağdaş Kazak dilinin telaffuz özellikleri temel alınarak herkes tarafından kabul edilen bir transkripsiyonla verildiğini belirtmektedir.

Belgelerde yöneticilerin halka tepeden baktığı, Kazaklara hitap edilirken kaba, küçük düşürücü ve incitici benzetme ve yakıştırmaların kullanıldığı sık sık görülmektedir. Kazak feodal asilzadelerinin mektuplarının Tatar din adamları tarafından yazıldığı ve bu din adamlarının genellikle Çarlığın ajanları olduğu, olayları Çarlık Rusya'sının çıkarlarına göre yansıttıkları belirtilmektedir. Dolayısıyla belgeler değerlendirilirken, bu hususların göz önünde bulundurulması ve eleştirel bir yaklaşım izlenmesi gerekmektedir. Ancak o

zaman bu belgeler, XVIII - XIX. yüzyıllar Kazak toplumsal hayatı araştırmacılarına yararlı olabilir.

BİRİNCİ BÖLÜM
KAZAKİSTAN'IN RUSYA'YA BAĞLANMASINDAN SONRA
KAZAK HANLARI İLE ÇAR HÜKÜMETİNİN KARŞILIKLI
MÜNASEBETLERİ

1. 8 Eylül 1730- Küçük Cüz Hanı Abulhair'in, Anna İannovna'ya, kendisinin ve kendine bağlı insanların Rus Tebaasına alınması isteği ile ilgili yazdığı mektup.
2. 30 Ekim 1730- Abulhair'in mektubu hakkında, İmparatoriçe tarafından onanmış Dışişleri Heyetinin raporu.
3. 20 Şubat 1731- Abulhair Han'a, Yaşlı ileri gelenler (Aksakallar)e ve bütün Kazak ordusuna, Rus uyrukluğuna kabul edildikleri hakkındaki Abulhair Han'ın elçilerine verilen İmparatoriçe'nin fermanı.
4. 19 Şubat 1731- Kazak bozkırına gönderilen tercüman Tevkelev'e "Kazakların Rus uyrukluğuna geçmesi ile ilgili olarak" verilen Dışişleri Heyetinin talimatları.
5. 26 Mart 1731- Abulhair'in Rus tabiiyetini kabul etmesi ile ilgili Dışişleri Heyeti tarafından onaylanmış olan yemin metni.
6. 2 Ocak 1732- Abulhair'in Rusya'ya karşı üzerlerine aldıkları sorumluluklar hakkında Anna İannovna'ya mektubu,
7. 10 Nisan 1733- Tercüman Tevkelev'in, Küçük Orda Kazaklarının Rus tebaasına geçmesi hususunda İmparatoriçe'ye rapor şeklinde sunduğu öneriler.
8. Aralık 1733- Abulhair Han'ın, Or nehri ağzında bir kale inşası talebiyle, Anna İannovna'ya, Tevkelev'in görevlendirilmesi ile ilgili yazdığı mektup.
9. 1 Mayıs 1734- İmparatoriçe'nin emriyle Or nehri ağzında bir şehir yapılması için Orenburg Heyeti Başkanı Kirillov'un projesinden alıntı.
10. 18 Mayıs 1734- Or nehri ağzında yapılacak şehir inşası için bölgeye gönderilen Kirillov'a, İmparatoriçe tarafından verilen talimattan alıntı.
11. 13 Ağustos 1738- Abulhair Han'ın sadık bir Rus uyruğu olacağına dair yemini, esirlerin değişimi, emanet olarak verilen oğlunun değişimi vb. için İmparatoriçe'ye mektubu.
- 12- 18- Orta Orda Hanı Abulmambet ve Sultan Ablay'ın Rus uyrukluğunu kabul etmeleri ile ilgili konuşma metinleri, ettikleri yemin ve Urusov'un cevabi konuşmalarını da içine alan Orenburg Temsil Heyeti sorumlusu V.A. Urusov'un Dışişlerine vermiş olduğu rapor.**
12. 8 Eylül 1740- V.A. Urusov'un raporu.
13. 28 Ağustos 1740- Abulmambet'in İmparatoriçe Anna İannovna'ya mektubu.
14. 28 Ağustos 1740- Urusov'un Abulmambet Han'ın sözlerine cevabı.

15. 28 Ağustos 1740- Sultan Ablay'ın İmparatoriçe Anna İannovna'ya mektubu.
16. 28 Ağustos 1740- V.A. Urusov'un Sultan Ablay'a cevabı.
17. 28 Ağustos 1740- Orenburg'da bulunan Orta Orda Han'ı Abulmambet'in Rus hükümetine sadık olacağına dair yemin metni.
18. 28 Ağustos 1740- Orenburg'da bulunan Orta Orda Sultanı Ablay'ın Rus hükümetine sadakatiyle ilgili yemin metni.
19. 26 Şubat 1749- Nurali'nin Küçük Orda Hanı seçilmesinden sonra, Ona verilen ferman.
20. Şubat 1749- Nurali Han'ın yemini için onaylanmış metin.
21. 25 Şubat 1782- Sultan Valiy'in Hanlığının onaylanması hakkında Orta Orda Kazaklarına verilen ferman.
22. 27 Kasım 1784- Kazak bozkırlarında düzenin temin edilmesi, sınır boylarında güven, Han'ın hakimiyeti, Kazak boylarına mollaların tayini konuları hakkında, II. Yekatarina'nın Simbir⁷ ve Ufa genel valisine emri.
23. 13 Ağustos 1799- Kazaklar tarafından gerçekleştirilen cinayetlerin, Rus İmparatorluk kanunlarına göre yargılanması hakkındaki karar.
24. 15 Eylül 1804- Küçük Orda Hanı Ayçuvak'ın görevden ayrılması ve onun büyük oğlu Jantür'ün hanlığının onaylanması hakkındaki karar.
25. 31 Mayıs 1806- Hanlık Şurası için, I.Aleksandr tarafından onaylanmış kaideler.
26. 17 Ekim 1811- Küçük Orda'da iki hanın (Şirgazi Ayuçak ve Bukey Nuralin) seçilmesi hakkında Orenburg Askeri Valisinin, imparatora raporu.
27. 29 Mart 1812- Şirgazi. Ayçuvak ve Bukey Nuralin'in Küçük Orda'daki hanlıklarının İmparator tarafından onaylanması hakkında, Hükümet Şurasının görüşü.
28. 22 Kasım 1812- Sultan Şirgazi Ayçuvak'ın hanlığa getirilmesi hakkında, Orenburg Askeri Valisinin İmparatora raporu.
29. 18 Ocak 1819- Büyük Orda Kazaklarının Rus uyrukluğuna girişi hakkında Bakanlar kurulunun onayladığı nizamname.
30. 13 Mayıs 1824- Rusya uyrukluğuna geçişleri hakkında Büyük Orda Sultanlarına verilmiş ferman.
31. 15 Ocak 1837- İç Orda⁸ Hanı olmak için gerekli yargı ve tahkikat kaideleri hakkındaki kanunname.

---

⁷ İlk adı Sinbir olan Simbir şehrinin 1648 yılında Çar Aleksey Mihayloviç'in emri üzerine aynı yılın bahar ayında Volga nehrinin sağ kıyısında kale/şehir olarak ilk temelleri atıldı. 1780 yılında Simbir idari bölgesi oluşturuldu. Şehir 1796 yılında bu bölgenin merkezi haline geldi. XIX. yüzyılın başlarında büyük bir gelişme göstermiştir. Rusya Federasyonunda bulunan şehrin günümüzdeki adı ise Ulanovsk'tur. Bkz. <http://www.ulmeria.ru/city/index.php>

⁸ XVIII.yüzyılın sonları ve XIX. yüzyılın başlarında Küçük Cüz (Orda) Kazaklarının önemli bir bölümünün Ural ve Volga nehirlerinin aşağı bölgelerine gelerek 1801 yılında oluşturdukları Orda (Hanlık)'ya verilen isim. Literatürde ilk hanının adına ithafen Bukey Hanlığı da denilen bu hanlık, belgelerde İç Kırgız Ordası olarak da adlandırılmaktadır. Bkz. **Masyeviç, Materialı Po İstorii...**

Kazakistan'ın Siyasi Yapılanma Süreci İle İlgili Belgelerin Tanıtılması

32. 23 Haziran 1837- Adli ve idari düzenlemeler konusunda İç Orda hanının Orenburg Askeri Valisine sunduğu rapor.
33. 24 Haziran 1837- Askeri mahkeme tarafından mahkum edilmiş Kazakların cezai işlemleri hakkında kesin karar vermek için, Orenburg Askeri Valisine yetki verilmesi ile ilgili karar.

İKİNCİ BÖLÜM SINIR BOYU MAHKEMELERİNİN VE ADLİYELERİNİN KURULMASI

(İgelstrom'un reformları)

34. 2 Mayıs 1784- Orenburg'da sınır boyu mahkemelerinin oluşturulması, Küçük Orda'da düzenin temin edilmesi hakkında Ufa ve Simbir Genel Valisi Apuhtin'e, II. Yekatarina'nın emri.
35. 10 Mayıs 1786- Küçük Orda'da adliyelerin kurulması hakkında Ufim ve Simbir Genel Valisi O.A. İgelstrom'un, II. Yekatarina'ya mektubu.
36. 3 Haziran 1786- Han hakimiyetinin, sınır boyu mahkemelerinin ve adliyelerin kurulması hakkındaki İgelstromun mektubu üzerine II.Yekatarina'nın emri.
37. 4 Haziran 1786- Sınır boyu mahkemeleri ve adliyeler için ödenek ayrılması hakkında II. Yekatarina'nın emri.
38. 1786- Küçük Orda'daki yeni tesisler hakkında, İgelstrom'un Erali Sultan'a gönderdiği mektuptan alıntı.
39. 15 Ekim 1786- Küçük Orda'da üçten fazla adliye kurulması hakkında İgelstrom'un, II.Yekatarina'ya mektubu.
40. 12 Kasım 1786- Küçük Orda'da adliye kurulması, han hakimiyeti ve benzeri konular hakkında İgelstrom'un 15 Ekim 1786 tarihli mektubuna, II. Yekatarina'nın cevabı.
41. 23 Aralık 1786- Orenburg'da sınır boyu mahkemesinin açılması hakkında, II. Yekatarina'nın kararı.
42. 23 Ekim 1787- Yaşlı ileri gelenler (Aksakallar)in önderlerinin atamaları ve onların sorumlulukları hakkında, O.A. İgelstrom'un Alimulin boyu Kazaklarına bildirisi.
43. 1787-Adliyelerin faaliyetleri hakkında Alimulin boyu Kazaklarına O.A. İgelstrom'un önerileri.
44. 1787- Bayulin boyundaki adliye için O.A. İgelstrom tarafından onaylanmış kaideler.
45. 9 Kasım 1787- Küçük Orda'daki ıslahatlar hakkında O.A. İgelstrom'un II. Yekatarina'ya mektubu.
46. 9 Kasım 1787- Küçük Orda hanlarının ve sultanlarının yeni oluşumlara (adliyelere ve sınır boyu mahkemelerine) karşı, yaklaşımları hakkında O.A. İgelstrom'un, II. Yekatarina'ya mektubu.

Tom 1, Alma-Ata 1960, Belge no: 31, s. 54, Belge no: 32, 55; İstoriya Kazahskoy SSR..., Tom III, Alma-ata, 1979, s. 128-142.

47. 7 Aralık 1787- Küçük Orda'da üç adliye açılması, Yaşlı ileri gelenler (Aksakallar)ine verilecek maaşlar ve yeni oluşumlara sultanların teşvik edilmesi hakkında, II. Yekatarina'nın O.A. İgelstrom'a gönderdiği emir.
48. 28 Şubat 1789- Küçük Orda içindeki 3 büyük boyda, ilave olarak 2 adliye açılması, Çağalbaymen toplumunda mahkeme açılması ve benzeri konular hakkındaki karar.
49. 21 Mart 1791- Küçük Orda Kerdarin boyu Kazakları içinde adliye açılması hakkında Ufa Valisi Peutlinga'ya, II. Yekatarina'nın emri.
50. 18 Ağustos 1791- Kerdarin boyu adliyesi için ödenek ayrılması hakkındaki karar.
51. 16 Kasım 1794- Nurtayev adliyesi için ödenek ayrılması hususunda II. Yekatarina'nın baş savcı Samaylov'a bildirilen emri.
52. 18 Mart 1800- Petropavlov kalesinde sınır boyu mahkemenin kurulması ve terkibi hakkında Senatonun onayladığı dosya.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
1868 YILI NİZAMNAMESİNİN KABULÜ ÖNCESİ, SİBİRYA
GENEL MÜDÜRLÜĞÜ İDARESİNDEKİ KAZAKLARIN
YÖNETİMİ İLE İLGİLİ BELGELER.

53. 22 Temmuz 1822- Sibiry Kazakları hakkındaki yasanın yürürlüğe girmesi ile ilgili karar.
  54. 22 Haziran 1822- Sibiry Kırgızları hakkında kanunname.
  55. 22 Temmuz 1822- Yabancıların yönetimi hakkındaki kanunname alıntı.
- 56- 63. Karkaralin çevre idaresinin açılışı.**
56. 24 Haziran 1824- Karkaralin idari bölgesinin açılışı hakkındaki kanunname.
  57. 11 Nisan 1824- Omsk bölge idaresinin sorumlusu tarafından düzenlenmiş Karkaralin çevre idaresinin faaliyet kaideleri.
  58. 13 Temmuz 1824- Sırım-Karakisek nahiyesi idarecisinin seçilmesi hakkında kararname.
  59. 1 Ağustos 1824- Karakisek nahiyesi Sultan yöneticisinin seçilmesi hakkında kararname.
  60. 1 Ağustos 1824- Köy yöneticilerinin seçimi hakkında Sultan Bukeyhan'ın Karkaralin bölge idaresine mektubu.
  61. 27 Ağustos 1824- Sultan Şama Ablayhanov'un, kendisinin ve ona tabi olan insanların bozkırlardaki yeni düzenlemelerle ilgili düşünceleri hakkındaki Omsk bölge sorumlusuna gönderdiği mektubu.
  62. 28 Eylül 1824- Sultan Ablayhanov'un 27 Ağustos tarihli mektubuna, Omsk bölge sorumlusunun cevabı.
  63. 22 Şubat 1825- Sultan Hanhojin'in, Bozkırlardaki yeni düzenlenmeleri Kazakların benimsemelerini sağlamak hususundaki önerilerini içine alan İmparator I. Nikolay'a mektubu.

64 –69) Kokçetav bölge idaresinin açılışı.

64. 17 Eylül 1824- Kokçetav dış idari bölgesinin Sibirya'da açılışı hakkındaki karar.
65. 30 Nisan 1824- Kokçetav çevre idari bölgesinin açılışı hakkında, Omsk bölge idaresinin sorumlusunun, bölge yönetimine mektubu.
66. 24 Haziran 1825- Kokçetav çevre bölge idaresinin kapanması talebiyle Sultan Kasım Ablayhanov'un, Orenburg askeri valisine mektubu.
67. 9 Ekim 1825- Sultan Ablayhanov'un 24 Haziran 1825 tarihli mektubuna mahsuben, Omsk bölge idaresi kurulunun kapatılması.
68. 6 Mart 1828- Atıgay nahiyesi yöneticisinin seçilmesi hakkında kararname.
69. 29 Haziran 1824- Kazakların bölge idaresine, davalarının çözümü için başvuru istekleri hakkında çevre idari sorumlularına , Omsk bölge yöneticisinin genelgesi.

70-72. - Akmola bölge idaresinin açılışı.

70. 19 Mayıs 1832- Akmola bölge idaresinin açılışı hakkında, Batı Sibirya Genel Valisinin, Omsk bölge başkanına mektubu.
71. 25 Ağustos 1832- Akmola bölge idaresinin açılış düzeni hakkında, Akmola Askeri birliğinin komutanının, Omsk bölge başkanına mektubu.
72. 22 Ağustos 1832- Akmola idari bölgesinde Büyük sultanın seçimi hakkında kararname.

73-80 - Bayan-Aul bölge idaresinin açılışı.

73. 4 Mart 1824- Argın çevre bölge İdaresinin açılışı hakkında, Omsk bölge idaresinin başkanının, Batı Sibirya Genel Valisine mektubu.
74. 20 Kasım 1824- Argın boyu bölge idaresinin açılması hakkında, Argın boyu Yaşlı ileri gelenler (Aksakallar)inin (aksakallar) Omsk bölge başkanına mektubu.
75. 19 Mart 1826- Argın yerine Bayan-Aul bölge idaresinin açılması hakkında, Batı Sibirya'nın Genel Valisine, Omsk bölge idaresinin mektubu.
76. 9 Mart 1826- Bayan-Aul bölge idaresinin açılması ile ilgili, Tortuul, Kanjıgal ve Bayan-Aul illeri Kazaklarının rızası hakkında, Omsk bölge komutanına, Karkaralin askeri birliğinin komutanının raporu.
77. 14 Şubat 1826- Bayan-Aul bölge idaresinin açılışına razı olduğu hakkında Bey Şon Edigi'nin taahhüdü.
78. 15 Şubat 1826- Bayan-Aul bölge idaresine girmeye ve büyük sultan olarak Bey Şon Edigi'nin seçimine razı olduklarına dair, Tortuul ili Kazaklarının taahhüdü.
79. 9 Mart 1833- Üç-Bulak ve Bayan-Aul idari bölgelerinin açılışları hakkında, Sibirya Komitesinin onayladığı nizamname.

80. 16 Nisan 1836- Büyük sultanın seçimi hakkında sultanların, beylerin, il idarecilerinin, Yaşlı ileri gelenler (Aksakallar)inin ve Bayan-Aul idaresine tabi olanların, Omsk bölge komutanına mektubu.
81. 1 Mayıs 1836- Bölge başkanlığına iki kişinin seçimi hakkında Bayan-Aul dış bölge idaresinin Omsk bölge idaresine raporu.
82. 9 Mayıs 1836- Başkanlık seçiminin lağvedilmesi hakkında, Bayan-Aul bölge idaresine, Omsk bölge idaresi başkanının mektubu.
83. 2 Haziran 1834- Aman-Karagay bölge idaresinin açılışı hakkında Sibiry komitesinin kararı.
84. 15 Eylül 1834- Aman-Karagay bölge idaresinin açılışı hakkında Batı Sibiry baş idaresi kurul başkanına Omsk bölge başkanının raporu.
85. 3 Kasım 1837- Sibiry idaresindeki Kazaklar tarafından işlenen suçların, askeri mahkemenin yetkisi altında olması hakkında hükümet kurulunun onaylanmış görüşü.
86. 12 Aralık 1837- Sibiry idaresindeki Kazaklar tarafından Rus şehirlerinde ve köylerinde işlenen suçların genel Rus İmparatorluk kanunlarına göre yargılanması hakkında Sibiry komitesinin onaylanmış nizamnamesi.
87. 6 Nisan 1838- Sibiry Kazaklarının ayrıca idare edilmesi hakkındaki nizamname.
88. 25 Şubat 1852- İdarede yeterli miktarda üye olmadığı durumlarda, çevre idarelerde davaların karara bağlama prosedürü hakkında hükümet kurulunun onaylanmış görüşü .
89. 19 Mayıs 1854- Rus İmparatorluk genel kanunlarının Sibiry İdaresindeki Kazaklar arasında yaygınlaştırılması hakkında Sibiry Komitesinin onaylanmış nizamnamesi.
90. 19 Mayıs 1854- Semipalatin bölgesinin idaresi hakkındaki nizamnameden alındı.
91. 23 Şubat 1855- Kazak Bozkırlarında büyük sultanların seçim usulleri hakkında Sibiry komitesinin onaylanmış nizamnamesi.
92. 31 Ekim 1856- Kazak Bozkırlarındaki bütün dış idari bölgelerinde büyük sultanların görevlerine, adayların atanması hakkında, Sibiry komitesinin onaylanmış nizamnamesi.
93. 23 Mayıs 1860- İl yöneticilerinin seçimlerinin yeni kuralları hakkında, genel bölge Sibiry Kazakları idaresi kurulu kararı.
94. 4 Nisan 1861- Büyük sultanlara, il başkanları yardımcılarının görevlerinin verilmesi ve Semipalatin bölgesinin Kokbektin ve Sergiopol bölge illerindeki askeri bölge komutanlarıyla il başkanlarının vazifelerinin yürürlüğe konması hakkında Sibiry komitesinin onaylanmış nizamnamesi.
95. 4 Nisan 1861- Semipalatin bölgesinde ve Kazak Bozkırlarında il yöneticilerinin seçimi ile ilgili düzenin değişmesi hakkında, Sibiry Komitesinin onaylanmış nizamnamesi.
96. 28 Şubat 1862- İl yöneticileri seçiminin yeni kuralları hakkında, Sibiry Kazakları bölge idaresinin kararı.

Kazakistan'ın Siyasi Yapılanma Süreci İle İlgili Belgelerin Tanıtılması

97. 13 Eylül 1864- Kazaklar tarafından işlenmiş bazı suçların, mahkemelerin yetkisi altında olması hususundaki kanunun değişmesi için Sibiry Kazakları bölge idaresi kurulunun hükmü.
98. 31 Aralık 1865- Semipalatin ve Sibiry Kazakları bölgesindeki büyük sultanların seçmenlerinin ve Kazak üyelerin artırılması hakkında hükümet kurulunun onaylanmış görüşü.
99. 16 Mayıs 1866- Semipalatin ve Sibiry Kazakları bölgesindeki il yöneticilerinin başlıca görevleri, hakları ve görev süreleri hakkında hükümet kurulunun onaylanmış görüşü.
100. 14 Haziran 1867- İl yöneticilerinin, üyelerin ve büyük sultanların seçim kurallarının sadeleştirilmesi hakkında, Sibiry Kazakları bölgesi askeri valisine, Menşikov'un raporu.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1867-68 NİZAMNAMESİNİN KABULÜ ÖNCESİ ORENBURG İDARESİNDEKİ KAZAKLARIN YÖNETİMİ HAKKINDAKİ BELGELER.

101. 31 Ocak 1821- Orenburg bölgesi idaresindeki ıslahata dair Asya işleri komitesinin onaylanmış görüşleri.
102. 1831- Yaşlı ileri gelenler (Aksakallar) ve sultan idarecileri yardımcıları için Orenburg sınır komisyonu üyesi G.F. Gens tarafından hazırlanan kurallar.
103. 1831-Başkanlar için Orenburg sınır komisyonu üyesi G.F. Gens tarafından oluşturulan emir belgesi.
104. 16 Haziran 1836- Orenburg bölgesinde yaşayan Ruslar ve Kazaklar arasındaki anlaşmazlık davalarının Orenburg vatandaşlık işleri sınır komisyonunun yetkisine verilmesi hakkındaki karar.
105. 18 Kasım 1837- Orenburg'da yaşayan Kazaklar tarafından gerçekleştirilen bazı suç davalarının, askeri mahkemenin yetkisine verilmesi hakkındaki karar.
106. 14 Haziran 1844- Orenburg Kazaklarının idaresine dair nizamnamenin yürürlüğe girmesi hakkındaki karar.
107. 14 Haziran 1844- Orenburg Kazaklarının idaresi hakkındaki nizamname.
108. 25 Haziran 1846- Orenburg idaresindeki Kazakların yönetimiyle ilgili bazı meseleler hususunda Memur N.S. Lübimov'un Dışişleri Bakanlığı yönetimine sunduğu raporu.
109. 23 Ocak 1847- Memur N.S. Lübimov'un raporunda ifade edilen meseleleri içine alan Dışişleri Bakanlığı idarecisinin mektubuna, Orenburg sınır komisyonu başkanının cevabı.
110. 3 Kasım 1846- Memur N.S. Lübimov'un raporunda ifade edilen meseleler hakkında Orenburg sınır komisyonu başkanına yazılmış, Memur De Andre'nin raporu.

111. 1851- Orenburg Kazaklarının idaresi hakkındaki nizamname projesine dair Bakanlığın görüşlerini içine alan, Dışişleri Bakanlığı idarecisinin, Orenburg ve Samar Genel Valisine mektubu.
112. 1851- Orenburg sınır komisyonu raporu materyallerinden alıntı.
113. 3 Temmuz 1865- Kazaklarının idaresine dair yeni nizamnamelerin hazırlanması için oluşturulmuş Komisyonun görevleri hakkında, Orenburg genel Valisinin Orenburg Kazaklarının yönetiminden sorumlu bölge idaresine mektubu.
114. 17 Ekim 1867- Kazaklar içerisinde yerel yönetimde bulunan kimselerin sorumlulukları ile ilgili, Orenburg Kazaklarının idaresinden sorumlu bölge yönetiminin raporundan alıntı.
115. 1867- Kazak Bozkırlarının idaresi hakkındaki nizamname tasarısına dair Komisyonun açıklama raporundan alıntı.

BEŞİNCİ BÖLÜM
SEMİREÇYE VE SIR-DARIYA BÖLGELERİNİN İDARESİ
HAKKINDA GEÇİCİ NİZAMNAME (1867)

116. 11 Temmuz 1867- Türkistan Genel Valiliğinin oluşturulması hakkındaki karar.
117. 11 Temmuz 1867- Semireçye ve Sır-Dariya bölgelerinin idaresiyle ilgili nizamname tasarısı.

ALTINCI BÖLÜM
BOZKIR BÖLGELERİNİN İDARESİ HAKKINDA GEÇİCİ
NİZAMNAME (1868)

118. 8 ve 22 Ekim 1868- Bozkır bölgelerinin idaresine dair nizamnamenin yürürlüğe girmesi hakkındaki Bakanlar Komitesinin kayıtlarından alıntı.
119. 21 Ekim 1868- Sibirya ve Orenburg bölgesindeki Kazakların yönetimindeki ıslahatlar hakkında karar.
120. 21 Ekim 1868- Ural, Turgay, Akmola ve Semipalatin bölgelerinin idareleri hakkında geçici nizamname.
121. 12 Haziran 1880- Biylerin hakarete uğraması hakkındaki davanın mahkemenin yetkisi altına alınmasına dair Turgay bölge idaresinin yazılı kararı.
122. 25 Ağustos 1881- Kazaklar tarafından yerel idarecilere yönelik yapılan hakaret ve itaatsizlik ile ilgili davaların görülmesi hakkında, Orenburg Askeri Valisinin ilçe mahkemelerine genelgesi.
123. 1882- Bozkırlar Genel Valiliği ilçe idaresini teftiş eden komisyonun raporundan alıntı.

YEDİNCİ BÖLÜM

TÜRKİSTAN'IN İDARESİ HAKKINDAKİ NİZAMNAME (1886)

124. 12 Haziran 1886- Türkistan bölgesinin idaresi ve bu bölgede toprak vergi sisteminin oluşturulması hakkındaki kurallar ile ilgili nizamnamenin yürürlüğe girmesine dair karar.
125. 2 Haziran 1886- Türkistan'ın idaresi hakkındaki nizamname.
126. 15 Şubat 1888- Türkistan Kazaklarının Rus imparatorluk kanunlarına göre yargılanması hakkında Devlet Şurası'nın görüşü.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

BOZKIR BÖLGELERİNİN İDARESİ HAKKINDA NİZAMNAME (1891); XIX. YÜZYILIN SONU VE XX. YÜZYILIN BAŞINDA KAZAKİSTAN'DAKİ DEVLET YÖNETİMİ VE MAHKEMELERE İŞİK TUTAN BAZI BELGELER.

127. 25 Mart 1891- Bozkır bölgelerinin yönetimi ve Türkistan bölgesinin idaresi hakkındaki nizamnamenin bazı maddelerinin değişimi ile ilgili düzenlemenin yürürlüğe girmesine dair karar.
128. 25 Mart 1891- Akmola, Semipalatin, Semireçye, Ural ve Turgay bölgelerinin idaresi hakkındaki nizamname.
129. 1 Kasım 1895- Farklı il ve nahiyelerde yaşayan Kazakların adli davalarının görülmesi yetkisinin halk mahkemesine verilmesi hakkındaki karar.
130. 2 Haziran 1898- Sır-Dariya, Samerkand, Fergana, Semireçye, Akmola, Semipalatin, Ural ve Turgay bölgelerinde, 1864 yılı adli kanunların tatbiki hakkındaki geçici kaidelerden alıntılar.
131. 17 Mart 1899- Semerkant Askeri Vali Yardımcısının, Türkistan'daki il yöneticilerinin sorumluluklarını yerine getirmeleri ve yerli idareciler ile mahkemelerin faaliyetlerinin Ruslar tarafından kontrol edilmesi hakkında, Askeri bakana pusulası.
132. 24 Ocak 1902- Bozkır Genel Valisinin, Kazakların aile ve evlilik davalarının Rus adli mercilerinin yetkisine verilmesi hakkında, İçişleri Bakanına mektubu.
133. 12 Ekim 1905- Akmola bölgesinin askeri valisinin, Biylerin olağanüstü kurultaylarının faaliyetleri hakkında, Bozkır genel valisine gönderdiği mektup.
134. 9 Haziran 1907- Kazakların adli sistemlerinde arzu edilen ıslahatlar hakkında Semireçye bölgesi memurunun raporundan alıntı.
135. 17 Şubat 1910- Adli sistemde öngörülen değişiklikler hakkında İçişleri Bakanının Turgay Valisine mektubu.
136. 1910- Göçebe Kazakların yargılanma işleri hakkındaki geçici kaideler tasarısından alıntı.
137. 1910- Semipalatin Valisinin raporundan alıntı.

BİBLİYOGRAFYA

- DOĞAN, Orhan, “Kazak-Kalmuk (Jungar) Savaşları”, **Türkler**, C. 8, Ankara, 2002.
- , “Türkistan (Orta Asya) Kazak Hanlıklarının Çarlık Rusya’nın Tabiiyetine Girmeleri Hakkında Bazı Belgeler”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi **Tarih Dergisi**, Sayı: 39, İstanbul, 2004.
- E.MUSTAFAYEV, E.M.-ŞERBİNİN, V.G., **Büyük Rusça-Türkçe Sözlük**, MULTİLİNGUAL, İstanbul, 1996.
- <http://www.ulmeria.ru/city/index.php>
- İstoriya Kazahskoy SSR S Drevneyşih Vremen Do Naşih Dney V Piyati** Tomah, Tom III, Alma-Ata, 1979.
- MASYEVİÇ, M.G., **Materialı Po İstorii Politiçeskogo Stroya Kazahstana**, Tom 1, Alma-Ata 1960.
- Proşloye Kazaxstana V İstoçnikax İ Materialax**, Sbornik I, Pod Redaktsiey: S.D.Asfendiyarova - P.A. Kunte, 2-e İzdanie, Almatı, 1997.
- ŞOİNBAYEV, T.J., **Dobrovolnoye Vhojdeniye Kazahskih Zimel V Sastav Rossii**, Alma-Ata, Kazahstan, 1982. vd.
- YEROFEYEVA, İrina, **Han Abulhair: polkovodets, pravitel i politik**, Almatı, 1999.